

İBRÂHİM AS—ŞÛLÎ

Doç. Dr. Ahmet SAVRAN

a) Hayatı :

Hicri II . ve III. asırlarda Arap edebiyatının, Abbâsiler devrinde, büyük gelişmeler kaydettiği yıllarda devrin siyâsi, sosyal ve kültürel çevresinde önemli yeri olan İbrâhîm, Sûlî âilesinin yetiştirdiği, aynı zamanda devrin edebiyatında başta gelen büyük kâtip şâirlerden biridir. Kaynaklarda şâirin tam adı: İbrâhîm b. al-Abbâs b. Muhammed b. Şûl-Tekin, künyesi ise Abû İshâk olarak zikredilmektedir. ¹, ancak gerek bu şâir gerekse diğer "Şûlî" fertleri, büyük dedeleri Sul-Tekin'e nisbetle, "Şûlî " nisbesini almışlar ve bu isimle tanınmışlardır. Bununla beraber Sûlî âilesinin fertlerinden bazılarına, ikinci bir nisbe olarak, doğup büyüdüğü yerler de ilâve edilmiştir. Bu itibarla bazı kaynaklarda şâir İbrâhîm, "as-Şûlî al-Bağdâdî" nisbesi ile de zikredilmektedir².

Şâirin büyük dedesi, Cürcan ve Dihistân'ın sâhibi Sul-Tekin, Emevi kumanlarından Yezid b. Muhalleb'in 98/718 de Cürcân'ı fethinden sonra müslüman olmuş ve hatta Yezid'e: "İslamda en büyük kişinin huzurunda müslüman olmak istiyorum" demesi üzerine Yezid onu halife Sulayman b. Abdalmalik'e göndermiş,

1 İbrâhîm'in hayatı için bk. İbn al-Nadîm, *al-Fihrist*, nşr. Ridâ Tâcid, Tahran, 1971, s. 122, 136; Abu'l Farac al-İşfahânî, *K. al-agâni*, Bulak, IX,21-35; al-Haţib al-Bağdâdî, *Târih Bağdâd*, Kâhire, 1931, VI, 117; Yâkût al-Ĥamavî, *Mu'cam al-udabâ'*, nşr. Farid Rifâ', Kâhire, 1936, I,164; İbn Hallikân, *Vakfayat* al-a'yân, nşr. İhsân' Abbâs, Beyrut, 1968, I,44; al-Mas'ûdî, *Murûc az-zahab*, nşr. M. Muhyaddin 'Abdalhamid, Kâhire, 1964, IV, 106; İbnu'l-Abbâr, *I'tâb al-kuttâb*, neşr. Sâlih al-aştâr, Dimaşk, 1961, s. 146; Aybek as-Şafadi, *al-Vâfî bi'l-vafayât*, nşr. Maĥmûd ve İbrâhîm b. Sulaymân, Wiesbaden, 1970, VI, 24; İbn Tagribardi, *an-Nucûm az-zâhira*, Kahire, 1932, III, 315; İbn Fadîlillâh al-'Umari, *Masâlik al-absâr*, Aya-sofya nr. 3434, XI, vr. 37 b-38 b; İbrâhîm as-Şûlî, *Di vân (at-Taarâif al-adabiyya)*, nşr. 'Abdalaziz al-Maymanî, Kahire, 1937, s. 118; İbn Kaşîr, *al-Bidâya ve'l-nihâya*, Beyrut, 1974, X, 344; Fuat Sezgin, *GAS (Geschichte Des Arabischen Schrifttums)*, Leiden, 1967-75, II, 579; 'Umar Farrûh, *Târ h al-adab al-'arab*, Beyrut, 1975, II, 278; Kâhhâla. *Mu'cam al-muallifi n*, Dimaşk, 1957-60, I,42;

2 bk. *al-Vâfî bi'l-vafayât*, IIV, 24.

aynı soruyu ona da soran Sul-Tekin, halifenin: "Şimdilik İslamda en büyük kişi benim, ancak Hz. Peygamberin kabri daha faziletlidir" demesi üzerine Medine'ye gitmiş ve orada İslama kucak açmıştır. Fakat Sul-Tekin'in bundan sonraki hayatı fazla sürmemiş, 102/720 de Emevi hilâfetinde ortaya çıkan bir siyâsi çekişmede öldürülmüştür³. Sanırız bu hâdise, bundan sonra gelen Sûlî fertlerini Emevilerle karşı çıkaran ve onları Abbâsiler tarafına çeken sebebler arasında olmuştur, çünkü şâirin küçük ededesi Sul-Tekin oğlu Muhammed'in Abbâsi ihtilâlını hazırlayan "dâ'il"ler (propağandacılar) arasında bulunması ve Abbâsi saltanatının kurulmasında gösterdiği çaba bunu açıkça ifâde etmektedir⁴. Kaynaklarda şâirin dedesinin as-Saffah'a ilk biat edenler arasında olduğu, Musul vâililiğine atandığı, bazı beldelerin isyânını bastırmak üzere Doğu Anadolu'ya gönderildiği, halife as-Saffah'ın ölümünden sonra II. halife al-Mansûr'un hizmetine girdiği ve hilâfet mücâdelesini sırasında öldürüldüğü zikredilmekle beraber kendi babası al-'Abbâs hakkında hiç bir kayıt bulunmamaktadır⁵. Târih, edebiyat ve terâcim kitalplarının çoğunda, Abbâsi ihtilâlının gerçekleşmesinde önemli rolleri olan Sûlî fertlerinin, devlet işlerinde oldukları kadar târih, edebiyat târihi, şiir, şiir tenkidi ve kitâbet sâhalarında da kendilerini yetiştirdikleri açıkça görülmektedir. Ancak şâirin babasının sönük kalması, hatta adının bile zikredilmemesi hilâfet çevresinin siyâsi havâsına uygun olarak, ya hareketli bir kişi olmadığını veya önemli işler elde edecek kadar uzun yaşamadığını göstermektedir.

Başta al-Fihrist ve al-Agânî olmak üzere İbrâhim'den bahseden bütün kaynaklar, şâirin büyük dedesi Sul-Tekin'in, kardeşi Firuz'la beraber, Gürcan ve Dihistân'ı idâre eden iki Türk melikleri olduklarını ve İslâmiyetle karşılaşmadan önce dinlerinin mecûsi olduğunu ittifakla zikrederler⁶. Kaynaklardaki bu kayıtlar şâirin, Cürcan'daki Oguz Türk'lerinin beyi Sul-Kağan soyundan geldiğini gösteren açık ifâdelerdir. İbrâhim'in menşei hakkında bu kesin bilgiler verilmekle beraber, ayrıntılı olarak, ne doğum târihi zikredilmekte ne de, yukarıda da temas ettiğimiz gibi, âilesinin durumu anlatılmaktadır.

Yâkût al-Hamavî'nin dışında İbrâhim Sûlî'den bahseden kaynaklarda şâirin doğum târihine rastlayamadık. Yâkût'a göre şâir Sûlî 167 veya 176/792, 802 yıllarında dünyâya gelmiştir⁷. Abu'l-Farac al-İşfahânî, büyük Arap şâiri al-'Abbâs

3 İbn Carîr at-Tabarî, *Târih ar-rusul va'l-mulûk*, nşr. nlr. M.J. De Goeje (I,II,III) Leiden, 1879-85, (Tahran ofseti), II, 1324-1326; s-Sahmî, *Târih Curcân*, Haydarabad, 1950, s. 194.

4 Tabarî, II, 1412; al-Agânî, IX, 21; Târih Curcân, s. 9. 194, *Mu'cam al-udabâ'*, I, 164; İbn al-Aşîr, a *al-Kâmil fi'l-târih*, nşr. C.J. Tornberg, E.J. Brill, 1853-67 (1965-66 Dâr Sâdir ofseti), V, 85.

5 al-Cahşiyârî, *K. al-vuzarâ' va'l-Kkuttâb*, nşr. M. Sağâ, İ. Abyârî ve A. Şalabi, Kahire, 1938, s. 87; *al-Kâmil*, V, 443-445; al-Ya'kûbî, *Târih al-Ya'kûbî*, Beyrut, 1960, II, 357-358.

6 bk. al- *Fihrist*, s. 136; al-Agânî, IX,21.

7 *Mu'cam al-udabâ'*, I, 164.

b. al-aḥnaf (ölm. 1891/806)'in İbrâhim'in dayısı olduğunu, ayrıca Sûlî âilesinden bazılarının kendilerinin Arap olduklarını iddia ettiklerini zikreder⁸. Pek tabii olarak bu ifâdeyi bütün Sûlî âilesine teşmil etmek mümkün değil, ancak İbrâhim'in annesinin al-'Abbâs b. al-Ahnaf'in kız kardeşi olması nedeniyle sâdece bu âileden bazılarının, içinde buldukları içtimâî şartların gereği olarak, kendilerini yarı Arap saymış veya yüksek bir Arap soyuna bağlamış olabilecekları düşü-
nülebilir.

Yâkût al-Ḥamavî'nin zikretmiş olduğu doğum târihine göre İbrâhim Sûlî'nin gençlik yılları, Abbâsilerin siyâsi üstünlüğünü koruduğu, edebî faaliyetlerin hızlandığı, daha doğrusu Arap edebiyatından "Altın devir" olarak bilinen bir dönemde Bağdad'da geçmiştir. Ancak gerek çocukluk yıllarının nasıl geçtiği gerekse öğrenimi hakkında fazla bilgimiz yok, bununla beraber onun da, diğer tanınmış âilelerin çocukları gibi, Bağdaâd'ın sosyal ve kültürel çevresinde yetişmiş olması muhakkaktır. İbrâhim'in yaşadığı dönemlere şâir ve ilmî çalışmalar açısından bakacak olursak devrin edebiyatında ünlü edip ve şâirlerin yetiştiğini, şiirlerinin ise yeni devletin renkli ve hareketli hayatının çeşitli yönlerini ihtiva ettiğini görürüz. Bu bakımdan devrin büyük şâirlerinden olan Abû Nuvâs (öl. 198/813), Sâlim (Silm) al-Ḥâsır (ölm. 186/802), Muslim b. Valid (ölm. 209/823), Abu'l'Atâhiya (ölm. 211/825), Abû Dulaf al-'icli (ölm. 225/830), Abû Tammâm (ölm. 231/845), Dîk al-Cinn (ölm. 235/849) ve Di'bil b. 'Alî al-Huzâ (ölm. 246/860) gibi şâirler onun içtimaî hayâtında şiir ve şâirler çevresini teşkil etmekte, ilmiye çevresinde ise Abbâsiler devri edebiyatında ölümsüz isimler bırakan edip, dilci, nahivci, târihçi ve din âlimler bulunmaktaydı. Bunlar arasında Abû 'ubayda (ölm. 210/825), Abû 'Amr aş-Şaybânî (ölm. 206/822) al-Farrâi (ölm. 207/823), al-'Aşma'î (ölm. 214/829), İbn al-'Arabî (ölm. 231/845), İbn al-Sikkît (ölm. 244/858), al-Câhiz (ölm. 255/869), al-Vâkıdî (ölm. 207/823), İmâm aş-Şâfi'î (ölm. 204/820) ve İmâm Ahmad b. al-Ḥanbal (ölm. 241/855) önemli bir yer tutmaktadır. İhtilâlin başlangıcından beri Abbâsi hilâfet çevresinde Sûlî âilesin tanınması, hiç şühphesiz, bu âilefertlerinin devrin siyasi, içtimâî ve kültürel hayâtına kolaylıkla intikallerini sağlamıştır, çünkü kitâbet sâhasında meşhur olan diğer Sûlî fertlerinden Mas'ada ile oğlu 'Amr (ölm. 217/832)'n, ayrıca târihçi, edip ve edebiyat târihçisi Abû Bakr as-Şûlî'nin saraydaki mevkileri sülûlilerin Abbâsi halifeleri nezdindeki önemli yerlerini bizlere göstermektedir.

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi, kaynaklarda İbrâhim'in babasına ve âilesine yer verilmemekle beraber Sûlîler hakkında verilen umûmi bilgilerin ışığında şâirin âilesinin saraya yakın olduğu ve bu itibarla da mâli bir sıkıntı içinde bulunmadığı düşünülebilir. Bu durum şühphesiz, İbrâhim'in maddi hayat gâilesinden uzak olarak yaşamasına ve öğrenimini sürdürmesine yardımcı olmuştur, ayrıca hayatının ilk on yedi yılının Hârûn ar-Râşid (170-193/786-809) dönemine tekâbül etmesi onun

8 bk. *al-Ağâni*, IX, 21.

rahat ve huzurlu bir ortamda tahsiline devam etme şansını artırdığı muhakkaktır. Bilindiği gibi Hârûn ar-Râşid devri Abbâsilerin siyâsi üstünlüğünün yanısıra ekonomik ve sosyal gelişmelerin de olduğu bir dönemdir, çünkü devrin ekonomik ve sosyal refâhını simgeleyen saray ve mermerli bahçelerin inşâsı ile Bağdâd, kuruluşundan beri, ilk defa en parlak dönemini yaşamıştır. Ülkenin bu ekonomik refâhına paralel olarak saray hayatındaki gelişme, şarkıcı, müzisyen ve rakkâselerle dolu eğlence yerlerinin yaygın hale gelmesi gibi sosyal alandaki hızlı gelişmeler şâir Sûlî'ye önemli ölçüde tesir etmiştir. Ancak Hârûnar-Râşid döneminde çocukluk ve taze gençlik yıllarını yaşayan İbrâhim'in ne ile meşgul olduğunu bilmiyoruz. Bununla beraber, onun daha sonraki görevlerini göz önüne alırsak, her ileri gelen âilelerin çocuklarının çoğu gibi, onun da devrindeki yaygın olan öğrenimle meşgul olduğunu düşünebiliriz, çünkü bir çok değerli kâtipler arasında İbrâhim'in de yer alması ve durumun hilâfet çevresinin gözünden kaçmaması onun gençlik yıllarında iyi bir öğrenim gördüğünü göstermektedir. Fakat kaynakların, bir nebze de olsa, şâirin âilesinden, öğreniminden ve hocalarından bahsetmemesi mühim bir eksiklik. Bu arada İbrâhim'in, içtimaî hayatta çok yaygın olan ve çeşitli meclislerde söylenen, dinlenen, hatta eğlence meclislerinde bile zevk unsuru hâline gelen şiire büyük ilgi duyduğu muhakkaktır. Kanatimizce bu tutkusu Hârûn ar-Râşid devrindeki gençlik ve öğrenim çağlarında başlamış ve daha sonraki yıllarda da meyvesini vermiştir, çünkü şâirin, daha yirmi beş yaşlarında iken al-Fadl b. Sahl hakkında ki medhiyeleri bu konuda onun olgun bir seviyeye ulaştığını göstermektedir.

İbrâhim Sûlî'nin hayatının ilk dönüm noktasını teşkil eden Hârûn ar-NRâşid devrinin sona ermesiyle Abbâsiler saltanatında, kuruluş yıllarından sora, ilk defa al-Amîn ile babadan kardeşi al-Ma'mûn arasında saltanat mücâdelesini başlamış, ayrıca öteden beri hilâfet hakkının kendilerine âit olduğunu iddia eden alevilerin de faaiyetleri devâm ediyordu. Bu mücâdelelerde şâirin, Abbâsilerden herhangi birini tutmadığı, ancak gâyet içtenlikle alevileri desteklediği açıkça görülür. Bu arada gerek annesinin İranlı olması hasebiyle gerekse alevilere olan siyâsi tutumundan dolayı al-Ma'mûn İranlıların büyük desteğini görmüştür. İbn-al-Asîr, 201/817 yıllarında Horasan'da bulunan al-Ma'mûn'un,, Ali soyundan 'Alî b. Mûsâ ar-Ridâ'nın veliahdlığını, kendisinden sonra halife olacağını ilân ettiğini zikreder ⁹. Şüphesiz al-Ma'mûn, bu politik tutumuyla alevilerin yüreklerindeki kin ateşini küllemiş oluyordu. Sanırız al-Ma'mûn'un bu ilânı üzerine olsa egerek, şâir İbrâhim Sûlî o sırada al-Ma'mûn'un da bulunduğu Horasan'a gitmiş ve 'Alî b. Mûsâ ar-Ridâ'ya biatla bulunmuş, ayrıca Ali soyunun faziletini, hilâfete diğerlerinden daha çok hakları olduklarını ihtivâ eden şu:

"Muhammed nebînin evlatlarının mücâdelesini, tahammül ve sabırdan sonra, kalbin üzüntü ve kederlerini izâle etti"

9 *al-Kâmil*, VI, 326

manalı beyiti ile başlayan bir medhiye de yazmıştır. Bunun üzerine Veliahd 'Alî b. Mûsâ ar-Ridâ kendi adına bastırıldığı paralardan şâire on bin dirnhem vermiştir. Dirhemlerin üzerinde veliahdın isminin yazılı olması veya bir alevi parası olmasından dolayı olsa gerek, İbrâhim bunlara özel bir değer vermiş, bir kısmı ile kadınlarına mühür yaptırmış, bazılarını da kefen ve kabir masrafları için saklamıştır¹⁰. Bu hâdiseler hilâfet mücâdelesinde İbrâhim'in Ali taraftarlarının yanında yer aldığı açıkça göstermektedir. Bu arada şâirin yanında bulunan kâtiplerden İshâk b. İbrâhîm, medhiyenin son derece güzel olduğunu, kendisi için bunu istinsah etmesini istediğini ve istinsah sonucu şâire bin dirhem verdiğini söyler¹¹. Ancak şâirin bizzat istinsah ederek verdiği bu medhiyeyi İshâk, otuz-otuz beş yıl sonra, al-Mutavakkil döneminde, bir şantaj unsuru olarak kullanacaktır, çünkü halife al-Mutavakkil, zamanla hilâfet için tehlikeleri artan alevilere şiddetli darvrnamakta ve en ufak bir alevi meselesinde taraftarlarını çekinmeden katletmekteydi. İşte bu sıralarda İshâk b. İbrâhîm Hulvan'da Dîvân ad-diyâ'daki görevinden azledilmiş ve bütün malları müsâdere edilmiş, yerine ise İbrâhim Sûlî tayin edilmişti. Bunun üzerine İshâk, İbrâhim'den müsâdere edilen bütün mallarının iâdesini istemiş, aksi takdirde elinde bulunan alevi halifeye âit medhiyeyi al-Mutavakkil'e vereceğini bildirmiştir. Meselenin vehâmetinden korkan İbrâhim, İshâk'ın isteğini yerine getirmiş ve medhiyeyi geri almıştır¹².

İbrâhim'den bahseden eserler, kesin târih vermemekle berâber, şâirin bu yıllarda ağabeyi Abdullah ile, al-Ma'mûn'un Merv'de bulunan veziri al-Fađl b. Sahl'e intisâb ettiklerini zikrederler. al-Fadl'ın 202-/818 de halife al-Ma'mûn'tan öldürülmesine kadar onun kâtipliğini yapan iki kardeşin, vezirin iktidârî dönemlerinde, maddî sıkıntıdan uzak, oldukça rahat bir hayat yaşadıkları düşünülebilir. al-Fadl'ın kendilerine yaptığı iyilik ve yardımlardan dolayı olsa gerek, İbrâhim onu sağlığında çok övmüş, hatta ölümünden sonra da mersiyeler yazmıştır¹³. Kaynaklarda kardeşi Abdullah hakkında çok az bilgi verilmektedir. Abu'l-Farac al-İshfahânî ve Yâkût al-Ĥamavî her ikisinin kâtiplerin ileri gelenlerinden olduklarını, Abdullah'ın ise daha yaşlı ve önde geldiğini, İbrâhim'in de şiir ve edebiyatta üstün olduğunu zikrederler¹⁴. Aynı edipler, Abû Bakr as-Şûlî'ye dayanarak, Abdullah'ın malının üçte birini İbrâhim'e, üçte birini de kız kardeşine verdiğini kaydederler¹⁵. Bu ifdelerden Abdjllah'ın mâli bir 'sıkıntı içinde bulunmadığı hatta cömert olduğu anlaşılmaktadır. Ancak birarara İbrâhim'in iktisâdî bir bunalım içinde olduğu görülür. Şâirin bu mâli sıkıntısının, al-Fadl'ın öldürülmesinden sonra mı yoksa kâtipliğe getirilmeden önce mi olduğu pek anlaşılmamaktadır.

10 *al-Agânî*, IX, 26

11 *Murûc az-zahab*, IV, 106

13 *Dîvân at-Tarâif al-adabiyya*, S. 128,132,134,136,173.

14 *al-Agânî*, IX, 21; *Mu'cam al-udabâ'*, I, 166, 167.

15 *al-Agânî*, IX,21; *Mu'cam al-udabâ'*, I, 167; *Dîvân*, s. 136.

Fakat bazı yakaynakların dedesinin kardeşinin torunu 'Amr b. Mas'ada'nin ona yardımında bulunduğunu zikretmeleli bu mâli bunalımın al-Ma'mûn döneminde olduğunu göstermektedir; çünkü 'Amr'ın bu sıralarda al-Ma'mûn 'un gözde kâtiplerinden biri olarak Divân ar-rasâil'de çalışması bizde bu kanaatı uyandırmaktadır. İbrâhim, kendisine maddi yardımda bulunan 'Amr'a:

"Eger ömrüm yeterse, elleri hayıra açıldığında karşılığını vermek güç olan iyiliklerine karşı 'Amr'a şükran borcumu ödeyeceğim. o, arkadaşlarından zenginliğini esirgemeyen, sıkıntıya düştüğünde de şikâyetçi olmayan bir gençtir. Benim fakirliğimi gizlendiği yerinden görde, böylece gözlerinin perdesi düşmüş oldu".

manasını ihtiva eden teşekkür beyitlerini yazmıştır¹⁶.

Abu'l-Farac al-İşfahânî, Abû Bakr as-Şûlî'nin rivâyetlerine dayanarak, İbrâhim Sûlî'nin bir sırrı ifşa etmekten dolayı halife al-Ma'mûn ile başının derde girdiğini kaydeder. al-Agânî'deki bu ifâedelere göre al-Ma'mûn'un, veziri al-Fadl b. Sahl'i öldürme kararı çok geçmeden al-Fadl'a ulaştırılır, fakat al-Ma'mûnda haberin al-Fadl'a ulaştığını öğrenir. Bunun üzerine halif meseleyi tahkik ettirir ve neticede İbrâhim Sûlî suçlu bulunur. Bu durumdan çok endişe eden şâir, Ma'mûn'un çok saygı duyduğu ve aynı zamanda mürebbsi olan "Aal-'Abbâs" adıyla maruf Hişâm b. al-Haţib'in tavassutu sayesinde halifenin affını kazanabilmiştir¹⁷. Tehlikeli olmasına rağmen İbrâhim'in halifenin bu gizli kararını vezire ulaştırması ona olan bağlılığını açıkça izah etmektedir. Bu arada halife al-Ma'mûn'un, al-Hasan b. Sahl'in kızı Bûrân hâtun ile evlenmesine meddhiyeler yazması saltanatın pek huzurlu olmadığı bu yıllarda İbrâhim Sûlî'nin hâla hilâfet çevresinden ayrılmadığını göstermektedir.

al-Ma'mûn'dan sonra al-Mu'taşım, al-Vaşık ve al-Mutavakkil dönemlerinde kâtiplik yapan İbrahim, al-Vâşık zamânında (227-232/842-847), Ahvaz'ın idâresine tayin olmuş ve bu sırada henüz vezârete getirilen çok samîmi dostu Muḥammad b. Malik az-Zayyât ile arası açılmıştır. Bunun üzerine İbn az-Zayyât, İbrâhim'i teftiş etmesi için, Abu'l-Cahm'i Ahvâz'a göndermiş, yapılan teftiş sonunda İbrâhim suçlu bulunmuş, affı için İbn az-Zayyât'a, nesir ve nazım hâlinde, yazılar göndermiş ise de vezirin eski samîmi dostluğundan en ufak bir iz belirmemiş, hatta vezirin bu katı tutumu dostlar arasındaki şikâyetlerde darb-ı mesel hâline gelmiştir. Bu teftiş sonucu olsa gerek, İbn al-Aşîr, İbn az-Zayyât'ın, vezir olduktan sonra, İbrâhim Sûlî'nin bir buçuk milyon dirhemini müsâdere ettiğini kaydeder¹⁸. Bu tahkikat sonucu görevinden alınan İbrâhim ile vezir İbn az-Zayyât arasında telâfisi

16 *Mu'cam al-udabâ'*, XIII,112, XVI, 129; *Vafayât al-a'yân*, III, 475, 478; *Divân*, s. 130.

17 *al-Agânî*, IX,31.

18 *al-Kâmil*, VIII, 38

güç bir düşmanlık başlamıştır. İbrâhim içine düştüğü bu kötü durumdan kurtulması ve kendisine yardım etmesi için İbrn az-Zayyât'a:

"Sen benim kardeşim idin, fakat zaman benim aleyhime döndüğünde sen benim ikinci düşmanım oldun. Bir defasında sana isâbet eden kötü tâlihi kınamıştım, ancak şimdi onun senden gelmesini kınıyorum. Bu kötü tâliha karşı sana baş vurdum ve işte şimdi senden yardım istiyorum"¹⁹.

anlamındaki beyitlerini yazmış, ancak şâirin beyitlerle dile getirdiği bu isteğine İbn az-Zayyât merhamet elini uzatmamıştır. Bu arada İbrâhim, kendisini teftiş eden Abu'l-Cahm'in, yaptığı işin vebâline aldumayan ve içinde Tanrı korkusu duymayan, ayrıca uşağı (gulâm) öldüğünde:

"Yer yüzünü enine boyuna doldurdukları halde Tâhir oğullarının kölelerini bıraktın, sanki Peygamberi öldürmüşüm gibi, koşarak zararlar bana geldin. Artık bundan sonra namazı terk etmeyi âdet edineceğim, soğuk ve saf şarabı içeceğim"²⁰.

mealindeki beyitleri ile ölüm gibi Tanrı hükmüne karşı koyan biri olduğunu, bu sebeple de onun yaptığı teftişe inanmaması gerektiğini yazmış ise de İbn az-Zayyât'ı ikna edememiştir. İbrâhim Sûlî ile vezir arasında cereyân eden bu hâdise halife al-Vâşık'ın gözünden kaçmamış ve olayı bizzat tahkik ettikten sonra İbn az-Zayyât'a, İbrâhim'den müsâdere ettiği bütün malları iâde etmesini emretmiştir²¹. Halifenin yaptığı tahkik sonucunda İbrâhim'in suçsuz bulunması vezîrin şahsi bir garezine maruz kaldığı kanaaitini uyandırmaktadır. Ancak bu hâdiseden sonra İbrâhim'in, al-Vâşık döneminde, herhangi bir görev alıp almadığı bilinmemektedir.

Ahvâz'daki görevinden alınan ve belkide işsiz kalan şâire, al-Mutavakkil devrinde (232-247/847-861), tekrar vazifeler verildiğini görüyoruz. Bir çok değerli iş ve divânlarda çalışan İbrâhim Sûlî son olarak Sâmarrâ'daki "Divân ad-diyâ" ve "Divân an-nafağât" ta görevler deruhte etmiş ve ölünceye kadar bu vazifelerde kalmıştır²². İbn an-Nadîm, İbrâhim'in Sâmarrâ'da "Divân ad-diyâ"da görev yaptığı yıllarda ünlü edip al-Cahîz'in bir müddet kendisine vekâlet ettiğini, hatta bu sırada "Kitâb az-zar" va'n-nahl"i yazarak İbrâhim'e takdim ettiğini ve karşılığında beş bin dinar aldığını zikreder.²³ Ömrünün son on bir yılını al-Mutavakkil'in halifeliği döneminde aldığı görevlerde geçiren şâir, Abbâsi hilâfetinde, halifelerin iktidarsızlığı ve çeşitli entrikalar sebebiyle, al-Mu'tasım 'dan itibaren Türklerin idâreye hâkim olduğu yılları tamâmiyle idrâk etmiş ve zaman zaman kesif bir hal almış olan siyâsi buhrâna ragmen vazifesine devâm etmiştir. Sanırsız böyle bir

19 *Divân*, s. 166; *Mu'cam al-udabâ'*, I, 171; *Vafayât al-a'yân*, I, 46.

21 *al-Ağânî*, IX, 28; *Mu'cam al-udabâ'*, I, 71.

22 *al-Fihrist*, s. 208, 210; *al-Ağânî* IX, 26; *Mu'cam al-udubâ'*, I, 168.

23 *al-Fihrist*, s. 208, 210.

ortamda şâirin sürekli yerinde kalmasını, kendi ünü ve yeteneğinin yanısıra, hilâfet merkezi Sâmarra'daki Türk soydaşlarının idâreye hâkimiyetleri sâyesinde mümkün olduğu da düşünülebilir. Bununla beraber, gerek Dîvân'ında gerekse diğer kaynaklarda, halife ve oğullarına söylediği medhiyeler dışında, devrin siyâsetini ihtivâ eden beyitlerine rastlayamadık.

İbrâhîm b. al-Abbâs as-Şûlî şâirliği ve kâtipliği ile halife al-Mutavakkil'in takdirini kazanmış, ancak "Dîvân ad-diyâ"da kendisine kâtiplik yapan Vahb b. Sulaymân, İbrâhîm'in fesâhat ve belâgat sâhibi birisi olmakla beraber vergi işlerinden anlamadığını ifâde eder²⁴. Bu yüzden İbrâhîm Şûlî, "Dîvân ad-diyâ"daki görevini bilmediği gerekçesiyle kendisi gibi kitâbette üstün bir yeri olan ve aynı yerde çalışan Ahmad b. al-Mudabbir'in şikâyetine maruz kalmıştır. Bunun üzerine halife al-Mutavakkil her kirisini huzura çağırır ve müdâfaalarını dinler. "Söze hangi şeyden başlayarak anlatayım" diyen Ahmed, İbrâhîm Şûlî'nin bakmakla sorumlu olduğu yerlerdeki işçilerin, askerlerin isimleriyle tertip ve ünvan usullerini ihtivâ eden nizamnâmeleri bilmediğini söyler, ayrıca bakması gereken bölgelerin dahi isimlerini bilmediğini, bir kısmında yolsuzukların olduğunu, bazı bölgelerin yapı ve imar bakımından geri kaldığını açıklar. İbn al-Mudebbir'in bu şikâyetlerini dinleyen al-Mutavakkil, İbrâhîm'e döner ve: "Niçin sezgisiz duruyorsun" diyerek şikâyet konusunun aydınlatılmasını ister. Şâir Şûlî delil göstererek haklı çıkmasının mümkün olamayacağını anladığı ve haksız olduğunu bildiği için şâirliği ve belâgatı ile halifenin teveccühünü kazanmak istemiş ve irticâlen:

"Benim sözümü reddetti, nemîmeci ve kötöleyenlere uyararak dedikoduculara inandı. Acaba o (halife), yüzünde hilâlî gördüğüm halde kendisinden yüz çevrilen, vaz geçilen uğursuz bir ay mı oluyor".²⁵

mealindeki beyitlerini söylemiştir. Bunu işiten halife: "Vallâhî yâ İbrâhîm, böyle birşey asla olamaz, (yani ben kendisinden ümitsizliğe düşülen uğursuz bir ay olamam)" diyerek vezire döner ve İbrâhîm'in mazeretini kabul etmesini emreder. Şâirin bu iki beyiti halifenin o kadar hoşuna giderki derhal bestelenip okunmasını ister. Bütün bu bilgileri al-Cahşiyârî'den ayrıntılı olarak nakleden Yâkût al-Ĥamavî, bu hâdiseden sonra sofraların kurulduğunu ve İbrâhîm'e "hilat" giydirildiğini zikreder²⁶. Bu arada hemen şunu ifâde edelimki belâgatı sâyesinde bu hâ-

24 *Mu'cam al-udabâ'*, I, 194

25 İbrâhîm, akşam üzeri halifenin huzuruna gelirken yeni ayın görüldüğü ittifakla kabul edilmiş ve içeri girdiğinde ise halifeye karşı dönerek duâ etmiş, halife de, bu hareketinden dolayı, kendisine gülmeştir. Bu iki beiti yeni ayın rü'yetine bağlı olarak söylemiştir.

Şâirin burada "gâib"e hitapla "muhâtab"ı kasdettiği bir belâgat sanatı olarak dikkati çekmektedir. bk. *al-Aġânî*, IX, 29; *Mu'cam al-udabâ'*, I, 179.

26 *Mu'cam al-udabâ'*, I, 194-196.

diseden kurtulmakla berâber vicdânen hiçte müsterih olmamıştır, çünkü Mu'cam al-udabâ'daki kayıtlara göre İbrâhim bir dostuna, Ahmad b. al-Mudabbir'in şikâyetinde haklı olduğunu, ancak bir hile ile kendisinin haklı çıkmasına çok üzüldüğünü, onun belâgatta üstün olmadığı gibi kensisinin de vergi meselesinden hiç anlamadığını açıkça itiraf etmiştir.

İbrâhim Sûlî, Sâmarra'daki bu görevi esnâsında al-Mutavakkil'in oğlunu veliahd tayin etmesi ile ilgili olarak düzenlediği bir merâsime tanık olmuştur. Halife, berâberinde Türklerden müteşekkil muhafız olayı olduğu halde veliahd oğlu ile atlarına binmişler, diğer oğulları ise altın kemerlerini takip ellerine de bir çeşit baltaya benzeyen altın işlemeli silahlarını alarak halifenin maiyetinde yürümüşler ve daha sonra al-'Arûs denen saraya girmişlerdir. Bu sırada ziyâret merâsimi başlamış ve Sûlî, düzenlenen iki safın arasında huzura çıkarak al-Mutavakkil ile veliahd medhiyeler okumuş ve her ikisi de şâire yüzer bin dirhem câize vermişlerdir²⁷. Çeşitli vesilelerle halifeyi, oğulları al-Muntaşır, al-Mu'tazz ve al-Mu'ayyid'i medheden Sûlî'nin dürüst karakteri, ince ruhu, alçak gönüllülüğü ve mağur olmayan hâli ile bulunduğu çevrede sayılıp sevildiği muhakkaktır.

İbrâhim Sûlî, al-Mutavakkil'e yakın olmasına rağmen onun alevilere karşı zecri tedbir alması ve bir alevi meselesinden dolayı ünlü dilci İbn as-Sikkî'i öldürmesi üzerine çok korkmuş, bu yüzden al-Hasan ve al-Husayn adlarındaki oğullarının isimlerini Abû Muḥammad İshâk ve Abu'l-Faḍl 'Abbâs olarak değiştirmiştir²⁸.

I.II. Abbâsiler devrinin siyâsi ve sosyal çevresinde yaşayan şâirin, günlerece hatta ömür boyu tesirinde kaldığı iyi ve kötü günlerinin olduğu muhakkaktır. Kaynaklardan, özellikle Dîvân'ından anladığımıza göre sağlığında iki oğlunun ölümleri İbrâhim'in içinde kanayan yaralar olmuş ve bu derin acılarını dile getiren âdeta ağlayan mersiyeler yazmıştır²⁹. Şâirin bu üzüntülü günlerinin ne zaman başladığını bilmiyoruz, ancak gençlik yılları Bağdad'ın sosyal çevresinde geçen İbrâhim'in, ömrünün son yıllarında bile devrindeki eğlencelerden uzak kalmadığı, çevresindeki dost ve câriyelerin de katıldığı işret meclislerinde zaman zaman hayat gailisinin ötesinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Abu'l-Farac al-İşfahânî, Şâir İbrâhim Sûlî'nin Sâmarra'da bulunduğu yıllarda şarkıcı bir câriyeye âşık olduğunu, hemen hemen ondan hiç ayrılmadığını, işret meclislerinde dâima onunla beraber bulunduğunu zikreder³⁰. Aynı edip, şâirin Sâmîr (Sâhîr)³¹ adında diğer bir câriyeye tutulduğunu ve onunla olan mâcerâsını da ifâde ederek İbrâhim'in özel hissi

27 *al-Agâni*, IX, 33.

28 *Dîvân*, s. 119

29 *al-Agâni*, IX, 24; *Mu'cam al-udabâ'*, I, 177; *Vafayât al-a'yân*, I,47; *Dîvân (at-Tarüif al-adabiyya)*, s. 169, 175,179,185.

30 *al-Agâni*, IX,22,23

31 Yâkût, câriyenin ismini "Sâhîr" olarak zikreder. bk. *Mu'cam al-udabâ'*, I, 174.

hayâtını bizlere aktarmaya çalışır. Hilâfet merkezi Sâmarra'da şâirin özel hayâtına âit bu bilgiler aynı zamanda Türklerin hilâfet meseleleriyle yakından ilgilendiği II. Abbâsi devrinin başlarında Sâmarra sosyal çevresinde cereyân eden eğlence hayâtını da açıklamaktadır. İbrâhim'den bahseden eserlerdeki ifâdeler, şâirin bu içtimâi ortamdaki eğlence meclislerinde yokluğu duyulan ve varlığı bilinen bir şâir olduğunu göstermektedir.

Bütün kavaklar İbrâhim Sûlî'nin 243 h. yılının Şaban ortalarında (Aralık 857) öldüğünü kaydederler. Ölüm yılı, 232/847 de başlayan II. Abbâsiler devrinin ilk halifesi al-Mutavakkil zamanına rastlayan İbrâhim, altmış yedi veya yetmiş yedi yıllık hayâtı boyunca Abbâsilerin yükselme ve siyâsi istikrarsızlık dönemlerini idrâk etmiş, böylece her iki devrin siyâsi ve içtimâi hayâtına yakından tanıklık olmuştur.

b) Şâirliği ve şiirlerinden örnekler:

Kaynaklar, İbrâhim Sûlî'nin üstün bir şâir olduğu husûsunda birleşirler. al-Masûdî "Fesâhat sâhibi bir kâtip, çok güzel şiir söyleyen bir şâirdir, önceden ve sonradan gelen kâtiplerden ondan daha güzel bir şiir söyleyenin olduğu bilinmez" diyerek İbrâhim'in şiirdeki üstünlüğünü ifâde eder, ayrıca zamânındaki hiç bir edîbin şiirde onu geçmediğini, yazışmalarının derlendiğini, güzel ve veciz sözlerinin toplandığını, bunlardan çoğunu "Kitâb al-avsat"ta zikrettiğini kaydeder³². Abu'l-Farac al-İşfahânî, İbrâhim'in, beyitlerini söyledikten sonra ayıklamaya, düzeltmeye tabi tuttuğunu, oldukça uzun bir kasidesini bir iki beyite kadar indirdiğini, buna misâl olarak da ağabeyi Abdullah hakkında söylediği medhiyelerini verir ve bu beyitlerinin ise (ve fakat) ile başlamasının bundan önce başka beyitlerin bulunduğu delâlet ettiğini, ancak ayıklama ve seçme sonucu bu kısmının kaldığını ifâde eder³³. Yâkût al-Hamavî, bu görüşleri aynen tekrar etmekle beraber buna ilâve olarak: "Şâyet bu beyitlerden önce başka beyitler olmamış olsaydı İbrâhim şiirine (velâkinne-ve Fakat) ile değil, birincisine: "elâ inne 'Abdullah", ikincisine de: "ela inne'l-cevâde Aba Hişâm" şeklinde başlaması gerekirdi" der³⁴, ayrıca İbrâhim'in güzel ayazı yazan, mahâretli, güzel ve düzgün konuşan belâgat sâhibi bir kâtip olduğunu zikrederek, belki Ebu'l-Farac al-İşfahânî'den sonra onun hakkında en ayrıntılı bilgiyi vermiştir. al-Agânî ve Mu'cam al-udabâ'da İbrâhim'in, şiirini ayıklama ve düzeltmeye tabi tuttuğuna dâir ifâdeler onun, İbn Kütayba'nın tarif ettiği gibi, mütekellif şâirlerden olduğunu açıkça göstermektedir³⁵.

32 *Murûc az-zahab*, IV, 106-107.

33 *al-Agânî*, IX, 21.

34 *Mu'cam al-udabâ'*, I, 167, 168.

35 İbn Kütayba, *aş-Şi'r va'l-şu'arâ'da* şâirleri mütekellif ve matbû' olarak ikiye ayırır ve müte-

(Devamı arka sahifede)

II. Abbâsi devrinin büyük ediplerinden Abu'l-'Abbâs Ahmad b. Yaḥyâ Sa'lab (iölm. 291/904) : "İbrâhîm b. al-'Abbâs muhdesinin (Abbâsi devri (şâirlerinin) en iyi şiir söyleyenidir, ondan başka bir kâtibin şiiri rivâyet edilmez" diyerek şâir Sûlî'nin şiirdeki yüksek mevkini ifâde eder ve bu sözlerine delil olarak şâirin iftihar (övünme) konusunda söylediği: üç beyitlik bir şiirini verir ve sonunda: "Şâyet bu şiir mütekaddiminden birine âit olsaydı onu üstün ve mükemmel kılardım" diyerek İbrâhîm'in şâirliğini tek cümle ile özetler³⁶. Bu arada II. Abbâsiler devrinde Sûlî âilesinin yetiştirdiği edip, târihçi, şiir münekkidi ve debiyat târihçisi, aynı zamanda şâirinin amcasının torunu Abû Bakr as-Sûlî (ölm. 335/947), kâtiplerin kendilerinden önceki kâtip şâirleri müzâkere etmek için toplandıklarını ve müzâkere sonucu kâtip şâirlerden en iyilerinin İbrâhîm b. al-'Abbâs as-Sûlî ve Muḥammad b. 'Abdalmalik b. az-Zayyât olduklarını, anca İbrâhîm'in şiirinin daha üstün olduğunu Muhammed'in ise daha çok şiirinin bulunduğu kararına vardıklarını zikreder³⁷, Yine Abû Bakr as-Şûlî, Abû Tammâm' (ölm. 231/845)'ın halife al-Mu'aşım'a medhiyelerini inşâd ederken İbrâhîm'in kendisini takdir ettiğini bunun üzerine Abu Tammâm'ın da: "Ben seninle aydınlanıyor ve senin şiirdeki mevkisine ulaşmaya çalışıyorum" dediğini kaydeder³⁸. Yâkût al-Ḥamavî de, Abû Bakr as-Şûlî'den naklederek, şâir al-Buhturî'nin oğlu Yaya'nın, bir gün babasını diğer şâirlerle berâber, şiirdeki mana ve ifâdelerle ilgili olarak, Şam bölgesindeki şâirlerden bir gurubu müzâkere eder gördüğünü, sıra âşıkların uykusunun azlığını ifâde eden şiirlere geldiğinde mecliste bulunanların bu hususta çok sayıda şiirler inşâd ettiklerini fakat babası al-Buhturî'nin bu konuda onlara İbrâhîm'den beş beyitlik bir şiir getirerek: "Irak kâtibi İbrâhîm b. al-'Abbâs as-Şûlî bunu çoktan halletmiştir" dediğine dâir sözlerini zikreder³⁹. Böylece gerek Abû Bakr as-Şûlî gerekse Abu'l-Farâç al-İşşahânî ve Yâkût Ḥamavî gibi edipler şâir Sûlî'nin şiirdeki üstünlüğünü bu sânadaki otoriter kişilerin görüşlerinin ışığında izâh etmektedirler.

(35 nolu dipnotun devamı)

kellifi şöyle izâh eder: "Bilgi, sanat ve maharetle şiir söyleyen, onu uzun bir araştırma ile ayıklamaya tâbi tutan, Zuhayr ve al-Ḥutay'a'nın yaptığı gibi tekrar tekrar gözden geçirendir" der, ayrıca bu hususta al-Asma'î'nin: "Znhayr, al-Hutay'a ve bu ikisine benzeyen şâirler al-matbu'inin (içinden geldiği gibi tabii olarak irticâli şiir söyleyenlerin) yolunda yürümeyip şiiri ayıklama ve düzeltmeye tâbi tutuklarından dolayı şiirin kulu, kölesidirler" dediğini ve büyük şâirlerden al-Ḥutay'a'nın "Yıllık (havli) şiirin en iyisi, seçilmiş, düzeltilmiş olanıdır" sözünü de zikreder. bk. *aş-Şi'r va'l-şu'arâ*, nşr. Ahmad Muḥammad Şâkir, Mısır, 1966, I, 78.

36 *al-Ağânî*, IX, 30; *Mu'cam al-udabâ*, I, 180; *Divân*, s. 153.

37 Abû Bakr as-Şûlî, *Ahbâr aş-şu'arâ*, nşr. J. Heyworth Dunne, London, 1934, s. 207.

38 Abû Bakr as-Şûlî, *Ahbâr Abî Tammâm*, nşr. M. 'Abduh 'Azzâm ve Ḥalil Muḥammad 'Asâkir, Kâhire, 1937, s. 104.

39 *Mu'cam al-udabâ*, I, 191.

İbrâhim Sûlî'yi her yönü ile, ayrıntılı olarak bizlere tanıtmaya çalışan Abu'l-Farac al-İşfahânî ve Yâkût al-Ĥamavî, bir gün Hârûn b. Muĥammad b. 'Abdalmalik ibn az-Zayyaât ile İbn Burd al-Hıyâr (al-Habbâz) 'ın 'Ubaydallah ibn Sulaymân'ın meclisinde buldukları sırada Hârûn'un, babasının şirinden inşâd ederek onu övüp yükselttiğini, bunun üzerine İbn Burd'un da: "Eger senin babanın, İbrâhim b. al-'Abbâs as-Şûlî'nin :

"Tahrik ettiğinde yırtıcı bir aslan,
Elinden geldiğince müşfik bir baba,
Zengin olursa uzağı gözetir, fakir
olduğunda da en yakına minnet etmez."

gibi beyitleri varsa onu an ve onunla övün, ancak mübâlağa etme"dediğini, bunun üzerine Hârûn'un çok mahcup olduğunu zikreder⁴⁰. Buarada İbrâhim'eden bahsedilen kaynakların çoğu şâirin şiirdeki yeteneğini, çağdaşı ve dostu şâir Di'bil al-Huzâ'î'nin: "Eger İbrâhim şiirle kazanmak isteseydi bize hiç bir şey bırakmazdı" sözüyle ifâde ederler, ayrıca Di'bil'in bu sözüne misâl olarak getirdiği şu:

"Kişi benden bilgisin esirgerse musâmaham boldur kendisine,
Teşekkürümü istemezse iyiliğini isteyen değilim ben de."

beyitlerine duyduğu hayranlığı ziredrler⁴¹. İbrâhim'in belâgat ve fesâhat sâhibi bir şâir olduğunu zikreden İbn an-Nadîm de Abû Tammâm'ın: "Şâyet İbrâhim'in kendisini sultanların hizmetine sevk eden hırsı, arzusu olmasaydı, şirinin üstünlü lüğünden dolayı, herhangi bir şâire ekmek bırakmazdı" sözüyle İbrâhim'in şiir sâhasındaki üstünlüğünü açıkca ifâde eder⁴². Arap edebiyatının çeşitli sâhalarında söz sâhibi olan kişilirenin İbrâhim hakkındaki düşünce ve fikirleri onun lafız, üslûp, ifâde, sanat ve manadaki yaratıcılığı ile devrin değerli şâirleri arasında yer aldığını göstermektedir.

Kaynaklardan, özellikle Dîvân'ından anladığımızı göre İbrâhim Sûlî medih, gazel, hamriyat, muâtabât (sitem, ikaz), mersiye, zühd, vasıf ve diğer bazı dallarda şiir söylemiştir. Şüphesiz İbrâhim'in bu şiirleri onun Abbâsi sosyal çevresindeki hayâtı ile yakından ilgilidir. Bilindiği gibi Abbâsi hilâfeti kuruluşundan itibaren, büyük ölçüde, Fars ve Horsanlıların tesiri altında kalmış, ancak bu tesir sâdece devlet idâresinde değil aynı zamanda sosyal çevrede, kılık kıyâfet ve halkın özel hayâtında da müessir olmuştur. Hilâfet merkezleri Bağdâd ve Sâmarra, siyâsi hayâtın olduğu kadar halkın umûmi ve husûsi hayâtının da hareketli olduğu yerlerdi. Bu itibarla gençlik yıllarını Bağdâd'ın sosyal çevresinde geçiren İbrâhim, devrin eğlence hayâtından uzak kalmamış, daha önce de ifâde ettiğimiz gibi, yaşlılık

40 *al-Aġânî*, IX, 32,33; *Mu'cam al-udabâ'*, I, 183.

41 bk. Aynı eserlere ve *vafayât al-a'yân*, I, 46.

42 *al-Fihrist*, s. 176.

yıllarında bile çevresindeki dost ve câriyelerin yer aldığı içki meclislerinde kendisine ilham bahşeden günler geçirmiştir. İbrâhim'in gazel ve hamriyat konusunda yazdığı şiirlerinin, insanın nefsânî arzularını harekete getirecek kadar ince ve duygulu manalar ihtivâ etmesi, belkide, onun yaşadığı bu hayâtın sonuçlarıdır.

Kaynaklardan anladığımıza göre İbrâhim Sûlî, şiiri geçim vâsıtası yapan devrin bir çok şâirleri gibi, câize almak maksadıyla medhiyeler söylememiştir. Dîvânında ve diğer bazı eserlerde gördüğümüz medhiyelerini daha çok yanında kâitplik yaptığı, aynı zamanda büyük iyiliklerini gördüğü al-Faḍl b. Sahl ile idâresinde ömrünün son on bir yılını vazifeli olarak geçirdiği halife al-Mutavakkil'e söylemiştir. Bunların dışında halifenin iki oğlu al-Mu'tazz billah'a, ayrıca al-Ma'mûn'un al-Hasan b. Sahl'in kızı Bûrân hâtun ile evlenmesine dâir de medhiyeleri bulunmaktadır.

İbrâhim Sûlî'nin, şiirin hemen hemen her dalında büyük bir yeteneğinin olduğu kabul edilmekle berâber onun asıl başarısının gazelde (maddi aşk konusundaki şiirlerde) olduğunu söylemek, kanaatimizce, yerinde olur; çünkü İbrâhim, bizzat yaşadığı aşk ve eğlence hayâtı ile rûhunun bütün ince duygularını gazellerinde aksettirmiştir. Önceden de temas ettiğimiz gibi, Abu'l-Farac al-İşfahânî, bir gün İbrâhim'in, arkadaşları ile işret âleminde iken, aralarında sonderece tutkun olduğu kızın da bulunduğu şarkıcı câriyelerden bir gurubu dâvet ettiğini, ancak meftun olduğu kızın gelmemesi üzerine şâirin neşesiz ve üzüntü içinde bulunduğunu, câriyenin gelmesinden sonra ise çok mutlu olduğunu, içip oynamaya başladığını, hatta divit hokka isteyerek şu anlamdaki gazelini yazdığını zikreder:

"Akranları arasında gelmeyip uzaklaştığında günümüzü (işret meclisimizin üzüntülü, neşesiz olduğunu) görmedin mi? Işık ve pırıltılarıyla (gelmesiyle) bizi mutluluklara boğmuştur. O, elbisesinin altından ayın on dördü gibi ortaya çıkıncaya kadar biz üzüntülü ve neşesizdik. Yokluğunda hâlimiz neydi, geldiğinde nasıl oldu?"⁴³.

Şâirin bu beyitlerini işiten câriye, sitemli bir tavırla, İbrâhim'e: "Bu işret meclisinizdeki hâliniz hiçte senin beyitlerinde dile getirdiğin gibi değildi, çünkü siz buralardakilerle berâber eğlence içindeydiniz, fakat ben gelince bensiz neşeniz yokmuş gibi bu tatlı iltifatları gösterdiniz" der, bunun üzerine İbrâhim:⁴⁴.

"Ey kendisine özlem duyduğum kalbimin sâhibi olan kimse, aralarında yok olduğun zaman üzüldüğüm, geldiği zaman onlar arasında kendisine meyl ettiğim kimse, senden başka onlardan (câriyelerden) kim yok olursa (gelmezse) onun izni elindedir, (o, hürdür, ondan sorgu suâl edilmez, onun benimle ilgisi yoktur)".

Meâlindeki gazelini söyle

43 *al-Aġânî*, IX, 23; *Dîvân*, s. 140; *Mu'cam al-udabâ'*, I, 175.

44 bk. sırasıyla adı geçen eserlere s. 22, 23; s. 152; 176.

Şâirin bu beyitlerini işiten câriye , İbrâhim'in diğer câriyeler arasında kendisine ayrı bir değer verdiğiğine inanmış, ancak aralarında geçen bir anlaşmazlıktan dolayı İbrâhim önceleri ona karşı soğukluk uymuş, fakat şâir Sûlî'ye son derece tutkun ve aynı zamanda şâir olan câriye, İbrâhim'e olan duygularını ve onun vefâsızlığını aşağıdaki beyitlerinde dile getirir:⁴⁵.

"Ey ahdına vefâ göstermeyen kişi, senden başka dostlarımızdan kime güvenelim? Yazıklar olsun, âşıklar maşukalarını anarlarken sen benim için asla hayâ duymadın. Artık beni ne edip olan bir kâtip ve ne de fasih dilli, terbiyeli ve zarif biri kandırabilir. Sen bu dilinle bir zamanlar beni kandırmıştın ve ben o dilin riyâkar ve iki yüzlü olduğunu anlamamıştım".

Yâkût al-Ĥamavî, bundan sonra İbrâhim'in câriyeden özür dilediğini, tekrar ona döndüğünü ve ölünceye kadar da berâber olduklarını kaydeder⁴⁶. Yukarıdaki beyitlerinde İbrâhim, "gâib"ten "muhâtab"a, "muhâtab" tan tekrar" gâib"e geçişleriyle şiirdeki belâgat sanatını açıkca göstermiştir.

Aynı edipler şâirin özel hayâtından ip uçları verirken onun Sâmarra'da bulunduğu yıllarda yine Sâmir (Sâhir) adında bir câriyeye âşık olduğunu ve evinin bu câriyeden hiç boş kalmadığını, fakat bir gün yakınlarından birinin davetine giden câriyenin günlerce İbrâhim'den uzak kaldığını ve dönüşünde, bu yokluğunun karşılığı olarak, şâire iki câriye armağan ettiğini, bunun üzerine İbrâhim'in şu beyitleri söylediğini zikreder:⁴⁷.

"Onlar, Allah'ın, doğuşunu ve batışını güzel kıldığı (güzel yarttığı) doğan bir güneş gibi pırıl pırıl geldiler. Sen onların arasında değil ortasında idin, onlar ise senin çevrende sağlı sollu bulunuyorlardı"

Şâir burada sevdiği câriyeyi gerdanlığın ortasındaki büyük bir mücevhere, diğerlerini de onun etrâfında sağlı sollu dizilimi incilere benzetmiştir.

İbrâhim de, bazı şâirler gibi, zaman zaman maşukasına sitem eden beyitler kaleme almış ve bu husustaki başarısını aşağıdaki beyitlerinde göstermiştir:

"Ziyâretler sağukluğun parçaladığı kalpleri yakın kılar, fakat benim Leylâ'ya olan ziyâretim onun nazını nefrete çevirdi. Leylâ'nın evi şuracıkta olduğu halde Livâ'nın (uzak) vâdilerinde yaşayan kızlar bana ondan daha yakındır"⁴⁸.

45 *Mu'cam al-ul'dabâ'*. I, 176, 177.

46 bk. Aynı esere

47 *al-Agânî*, IX, 23; *Divân*, s. 138; *Mu'cam udabâ'*, I., 175.

48 *Vafâyât al-a'yân*, I,44; *Divân*, s. 145.

”Şefâat için Leyâ'nın birini gönderdiği bana söylendi.
Niçin Leylâ'nın kendisi değil de şefâatçısı ? Orada
Leylâ'dan daha çok saygı duyduğum biri mi var, yoksa
Leylâ'ya boyun eğmeyen birimiyim ?”.⁴⁹

İbrâhim Sûlî, âşıklardan hiçbirinin kendisi kadar aşk ateşine yanmadığını, sık sık âşık olmadıklarını, onların içtiği aşk şarabının, kendisinin içtiği dolu kadehten kalan artıktan başka bir şey olmadığını şöyle ifâde eder:

”Âşıklardan hiçbiri (benim giydiğim gibi) aşk elbisesi giymedi ve benim eskittiğim elbiseden başkasını da yenilemedi. Benden artık kalan aşk şaraplarının dışında, acı veya tatlı, aşktan dolu bir kadeh içmediler”.⁵⁰

Şâirin, bu ve buna benzeyen zevkle okunan gazellerinden başka devrin içtimâî hayatında önemli zevk ve eğlence unsuru olan hamriyat (içki) hakkında da beyitleri vardır:

”Hem ayık hem sarhoş iken de şarap iç, içki için seni kınayana rest çek ki neşeli ve tatlı bir hayat yaşayasın.
İçinde şarap içmediğin gün senin ömründen değildir”.⁵¹

İbrâhim'in ”Vasf” (Tasvir) konusundaki beyitlerinin de fevkalâde olduğunu görürüz. Abû Bakr as-Şûlî'den aldığı bir haberi nakleden Abu'l-Farac al-İşfahâni gecenin kısalığı hakkında gerek Abbâsi gerekse bundan önceki devirlerde yaşayan şâirlerden hiçbirinin İbrâhim Sûlî'den daha güzel şiir söylemediğini ifâde eder ve buna misal olarak şu anlamdaki beyetlerini getirir:

”Dolunayını sevgili ile karşılaştırdığım mehtaplı gece, Yeni bir günün başlangıcı olarak uzaklaşınca kadar gurup ve şafaktan başka bir şey olmadı, (yani o güzel mehtaplı gece o kadar cabuk geçti ki sanki güneşin batması ile tan yerinin ağarması bir oldu).⁵²

Yukarıda da izâha çalıştığımız gibi İbrâhim Sûlî sâdece medih, aşk ve hamriyat konularında şiir söylememiş aynı zamanda iftihar (övünme), muâtabat (ikaz, sitem) zühd ve mersiye dallarında da en güzel ve içli beyitlerini bırakmıştır. Şâirin yaşadığı hayâta ve gazellerine bakacak olursak sâdece bu dünyânın zevklerine kendini kaptırdığı kanaatine arabiliriz, halbuki İbrâhim'in zühd hakkındaki beyitleri, hemen hemen her insanın hayâtında olduğu gibi, onun da yaşantısında belli dönemlerin olduğunu bizlere hatırlatmaktadır.

49 bk. sırasile aynı eserler, I, 47, s. 185

50 *Divân*, s. 149

51 *Divân*, s. 144

52 *al-Agânî*, IX, 30; *Mu'cam al-udabâ'*, I, 181.

Mersiye sahasında da okuyucularına duygularını aktarmada büyük bir başarı gösteren Şâir Sûlî, mersiyelerini daha ziyâde babasına, ölümlerini görme şanssızlığına uğradığı iki oğluna, alevî halife adayı ‘Ali b. Mûsâ ar-Ridâ’ye ve al-Fadl b. Sahl’e söylemiş, hatta Dîvân’ında bu sonuncusuna yazdığı mersiye beyitlerinin üç yüz varakı bulduğu zikredilir⁵³. Mersiyelerinin herbirinden ayrı ayrı misaller vermenin fazlalık olacağını düşünerek sâdece oğulları için söylediği bir kaç beyiti burada zikretmekle yetineceğiz. Şâir, aşağıdaki beyitlerinde oğullarının ölümlerinden duyduğu derin acılarını dile getirmekte, hatta kullandığı ifâde ve mananın inceliği ile bizleri de bu duygularına ortak kılmaktadır:⁵⁴.

”Sen benim göz bebeğimdin, bakan gözler sana ağladı,
sen gittikten sonra kim ölürse ölsün (artık benim için hiç bir şeyin
değeri yok). çünkü ben senin üzerine titreydim”⁵⁵.

”Sâhip olduğumdan beri on devamlı kazâ-i ecelden koruyor,
sürekli Kur’anla muhâfaza ediyor ve nerede olursa oîun gözümü
ondan ayırmıyordum. irtihal edinceye kadar nereye giderse gitsin
o, elimin uzandığı yegâne varlık olmuştü”⁵⁶.

”Üzüntümü vâsfetmekten dilim âciz kaldı. Hiçbir kimsenin tatmadığı
evlad acısını tattım. Oğlu ölmeyen kimse yürekteki hüznün
ve harâretin tesirini anlayamaz, arka arkaya gelen iki oğlumun
ölümleriyle sarsıldım, Her üzüntü, keder zamanla yok olup gider,
benimki ise sürer gider”.

İbn an-Nadîm ve ondan iktibas eden Yâkût al-Hamavî, İbrâhim Sûlî’nin: *Kitâb dîvân rasâil*, *Kitâb dîvân aş-şî’r*, *Kitâb ad-davla*, *Kitâb at-tabih* ve *Kitâb al-itr* adlarında eserlerinin bulunduğunu zikrederlerse de bunlardan hiçbiri bize kadar ulaşmamıştır. Ancak bugün elimizde bulunan Dîvân, İbrâhim’in amcasının torunu Abû Bakr Muhammad b. Yahya as-Şûlî tarafından toplanmıştır. İbn an-Nadîm, Abû Bakr’in toplamış olduğu bu Dîvân’ın yirmi varakolduğunu kaydeder⁵⁷, bu kayıt bugün elimizde bulunan Dîvân’ın varak sayısı ile hemen hemen aynıdır.

Abû Bakr as-Sûlî, Dîvân’ın giriş kısmında yaptığı açıklamada: ”Bu kitapta amcam Abû İshak İbrâhîim b. al-‘Abbâs b. Muhammad b. Şûl’un şiiirlerinden getirdim, (burada zikredilen) herşey Ahvâz’da onun hizmetinde bulunan Abû Zakvân al-Kâsım b. İsmâ’il al-Başrî ve Abu’l-‘Abbas Ahmad b. Yahya Sa’lab’ten alın-

53 bk. *Dîvân*, s. 173.

54 *Dîvân*, s. 169; *al-Agâni* IX, 24; *Mu’cam al-udabâ’*, I, 167.

55 *Dîvân*, s. 179; *al-Agâni*, IX, 23; *Mu’cam al-udabâ’*, I, 177.

56 *Dîvân*, s. 175.

57 bk. *al-Fihrist*, s. 136, 191.

mıştır”der; ayrıca Sa’lab’in: ”Ne onun gibisini ve nede ondan daha mükemmel olanı gördüm, Muhdes (Abbâsiler devrindeki yeni) şiirde onunkinden başkasını imlâ etmem, çünkü onun şiirinde kadîm devrin ifâdelerine benzeyen sözler vardı” dediğini zikrederek yine Sa’lab’in 273 h. yılında İbrâhim’in şiirlerini imlâ ettiğini ve kendisinin de onun yazmasından bir nüsha yaptığını ve bu nüshayı 282 h. de Sa’lab’e okuduğunu ifâde eder. Bundan başka toplamış olduğu bu şiirleri Abû Muhammad b. ‘Alî b. Yahyâ al-Munaccim ve Ahmad b. Muhammad b. al-Furat’tan da dinlediğini kaydeden Sûlî, İbrâhim’in şiirlerini, çeşitleri çinde, kâfiye sırasına göre düzenlediğini zikreder.

Abû Bakr as-Şûlî’in toplamış ve tasnif etmiş olduğu bu Dîvân’ın 399 h. târihli nüshasını, Muştafâ b. Ahhmad at-Tarzî 1138 h. yılında Vacîh ad-davla zi’l-karnayn Abi’l-Mutâ’ al-Hasan b. Hamdân Nâşır ad-davla ibn Abi’l-Hicâ’nın on yedi varaklık şiiri ile berâber istinsah etmiş ve bun nüsha bugün İstanbul Vehbi efendi Kütüphanesi nr. 1744 te katıytlı bulunmaktadır. Şâirin Dîvân’ına âit bir baş-nüsha ise Irak Müzesi Kütüphanesi nr. 1354’te kayıtlı olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. İstanbul nüshası 1936 yılında ‘Abdalazîz al-Maymanî tarafından *at-Ta-râif al-adabiya* adı altında neşredilmiştir, ancak nâşirin Irak nüshasını görmemesi büyük bir eksiklik olsa gerek. Neşredilen eserin I. Kısmı: Dîvân al-Afvahi, Dîvân aş-Şanfarî al-Azdîyi; II. Kısmı ise Dîvân İbrâhîm b. al-‘Abbâs as-Şûlî ’ve ‘Abdulkâhir al-Curcânî’in: *al-Muhtâr min davâvîn al-Mutanabbî va’l-Buhturî va Abi Tammâm’ını* ihtivâ etmektedir.

Bu araştırmamızın sonunda Sûlî âilesinin yetiştirdiği İbrâhim Sûlî’nin değerli üstün bir şâir ve yazar olduğunu gördük, ayrıca onun şiir ve veciz sözlerinin, belâgat ve sanat örneği olarak, bir çok edebiyat kitaplarında yer aldığını, gerek devrinde gerekse kendisinden sonra gelen şâir ve şiir sâhasında söz sâhibi olan kişilerin onu dâimâ muhdes şâirlerin en güzel şiir söyleyeni olarak takdir ettiklerini tesbit etmiş bulunuyoruz.